

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KELİMELER DÜNYASI

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ*

Yard. Doç. Dr. Abdülhak Halim ULAŞ**

Giriş

Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı'nın genel amaçları arasında “*Türlü etkinliklerle öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmek.*”ten bahsedildikten sonra “*İnsan, kelimelerle düşünür. Biz, en önemsiz bir ihtiyacımızdan en çapraşık duygu ve düşüncelerimize kadar başkalarına açıklamak istediklerimizi ancak kelimelerle anlatabiliriz.*”¹ denilmektedir. Ancak kazandırılacak kelimelerin neler olduğu ya da olması gerektiği üzerinde hiç durulmamıştır. Eğer durulsaydı, hangi kelimelerin kazandırılması gerektiği de muhakkak ki bir problem olacaktı. Zira yıllardan beri süregelen eski kelimelere düşmanlık, böyle bir listenin hazırlanması esnasında da kendini gösterecekti.

Eskiye karşı düşmanlık, kültürümüzün mihenk taşlarını ortadan kaldırır. Her yeni, güzel olmayabilir. İhtiyaçların ürettiği, yüzyılların kristalize ettiği kelimeler de buna örnek olabilir. Kelimeler veya başka değerler zaman süzgecinden geçip ayakta kalabilmişse ondaki öz cevheri keşfetmek gerekir. Bu mananın derinliğine varamayanlar daha küçük birim olmasından dolayı özellikle kelimeleri tasfiye hareketine girmektedirler.

---

* Atatürk Üni. Karabekir Eğitim Fak., Türkçe Eğitimi Böl. öğr. üyesi.
ahmetk@atauni.edu.tr

** Atatürk Üni. Kâzım Karabekir Eğitim Fak. İlköğretim Bölümü öğr. üyesi
halim@atauni.edu.tr

¹ MEB, “Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı”, Tebliğler Dergisi, S:2098, 1981,s.327-330.

Kelimeler Dünyası

Dil; kendine göre kanunları olan canlı bir varlıktır. Bu doğrultuda kelimeler de doğar, yaşar ve ölür. Prof. Dr. Muharrem Ergin'in dil için verdiği at örneği meşhurdur²: Bir otomobilin gaz pedalına bastığımızda otomobil; çukur, uçurum demeden gider; ama at aynı durumda bir hendek önünde durur ve direnir. Mahmuzlasak da gitmez. Daha fazla mahmuzlarsak hendeğe düşer, ölür. Dil de böyledir. Zorlamaya gelmez. Onu öldürmeye hakkımız yoktur. *“Nitekim ilimde, sanatta, kültür ve teknikte ilerlemiş medenî milletlerin dilleri de kelime ve mefhumlar bakımından çok zengindir. Tarih boyunca da böyle olmuştur. Büyük medeniyetler, zengin ve işlenmiş dillerin eseridir. Dili zengin millet, medenî millettir. Ancak burada bahsedilen dil, bir milletin topyekûn benimsediği yazı dilidir. Böyle bir yazı dilinin öz olmak, saf olmak gibi imkânsız özellikleri yoktur. Aynı değerlendirmeyi kişiler için de yapabiliriz. Batı âleminin üç zirvesi -Hugo, Shakspeare, Goethe- eserlerinde çeşit itibarı ile en çok kelime kullanan sanatçılardır. Yani bunlar emsallerine oranla, çok daha fazla kelime ve mefhum bilen seçkinlerdir. Hatta bir Fransız tenkitçisinin bu gerçeği ifade eden güzel bir sözü vardır.*

...Victor Hugo, muhakkak ki, doğduğu zaman Larousse' u ezbere biliyordu.

Bütün bunlar yazar, düşünür ve devlet adamı için de söylenebilir. Çünkü dil düşüncenin aletidir. Çünkü dil düşüncenin anasıdır. Hatta dil, düşüncenin kendisidir. Dil yok ise hiçbir şey yoktur. Ne ilim ve sanat, ne de cemiyet ve insan.³”

Dil, kelimelerin mantıkî bir silsile içinde art arda örüntülenmesidir. Bu bağlamda her bir kelimenin kendine has bir yaşama süreci ve bu süreç için oluşturduğu bir dünyası vardır. Bunların kendi dünyalarından koparılmaları sağlam dışların çekilip atılmasına benzer. Çekilen dışın yerine konan protez diş ise aslın yerini tutamaz. Bir zamanlar olduğu gibi günümüzde de kısmî tasfiye hareketleri gündeme gelmektedir. Bu çerçevede hayatımızda önemli birer yeri olan **devlet, hayat, hürriyet, istiklâl, millet**, vb. kelimelerin dilden çıkarılması gibi hâkim bir düşünceden bahsedilmektedir. Oysa bahsi geçen her bir kelimenin millet hayatında derin bir yeri vardır. Belki bunlar millet olmanın mihenk taşlarıdır. Bunlar tarafımızdan kullanıldı, öncekiler tarafından kullanıldı, devlet büyükleri tarafından kullanıldı, cumhuriyetimizin kurucusu tarafından kullanıldı. Böylesine hayatî

² Muharrem Ergim, **Türk Dil Bilgisi**, İst. Üni. Ed. Fak. Yay., İst. 1962, s. 3.

³ Necmettin Hacıeminoğlu, *Millî Eğitim Bakanlığının Dil Politikası, Türk Kültürü*, S. 42, Nisan 1996, s. 525.

kelimelere karşı tavır alınmasını kabul etmek mümkün değil. Konu meclis kürsüsünde de âdeta acı feryatlar hâlinde dile getirildi. Her kelime kendince bir dünya oluşturur. Bu dünya gün geçtikçe gelişir güzelleşir. Ortaya çıkan yeni kuruluşlara, kavramlara bu sayede yeni adlar verilir. Hatta bazen konulan adların yalnızca kısaltmaları kullanılır. Uzun tecrübeler sonucu yeni deyimler ortaya çıkar. Malûmdur ki deyimlerde o kelimenin eş anlamlısı kullanılamaz. Meşhur bir örnek olarak “*Ayıkla pirincin taşını.*” yerine “*Seç pirincin taşını.*” denmez. Bu kelimeler atasözleri için de geçerlidir. Çok az olarak bazı ifadelerin yerine yenileri alabilir.

Eskiden *millet* kelimesi *ümme*le aynı anlamda kullanılırken sonradan aynı soydan olan veya aynı vatanda yaşayan insan topluluğu anlamını kazandı. Buna karşılık gösterilen *ulus* kelimesi daha dar anlamlıdır. Ulus; kabile ile millet arasında her türlü kavramı karşılayabilecek durumdadır. Yarın belki yalnızca millet anlamında kullanılabilir. Böyle canlı bir süreç içinde değişen, kendini yenileyen, hatta ölen bir varlığı dıştan müdahale ile öldürmek doğru olmaz. Kelimeler kendi ötenazi haklarını kendileri kullanmalıdır. *Millet* kelimesi gidince onunla bağıntılı *millî*, *milliyet*, *milliyetçilik* kelimeleri de hayatımızdan silinir. Böyle bir düşüncenin hayata geçirilmesi için Millî Eğitim Bakanlığının adının öncelikli olarak *Ulusal Eğitim Bakanlığı* olarak değiştirilmesini gerektirir. Aynı şekilde *hayat* kelimesi de günümüzde *canlı*, *ömür*, *diri*, *yaşam*, *yaşantı*, *yaşama* kelimeleriyle bir arada kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları gitgide hayatiyetlerini yitirir, belki bir süre sonra da başkaları da hayatımızdan silinecektir. Hayatla ilintili olarak kullanılan *hayattar*, *hayatî*, *hayatiyet*, *ihya* kelimelerinin yanı sıra Cenabıhakk’ın (c.c.) isim, sıfat ve fiilleriyle ilgili olarak *Hayy*, *yuhyi*, *muhyi* kelimelerinin sözlüğümüzden atılması da şimdilik razı olunacak cinsten değildir.

Üzerinde durulan bir diğer kelime de *devlet*dir. *Devlet* kelimesini dilimizden attığımızda *devlet-i ebet-müddet* ifadesini tarihe gömdüğümüz gibi *yedi düvel (devletler)e meydan okuyan* milletimizi de yerle bir ederiz.

Akif *İstiklâl Marşı*’nı yazmasaydı, belki de bizi temsil edebilecek nitelikte bir eser olması bakımından *Namık Kemal*’in *Hürriyet Kasidesi*’ni millî marş olarak benimsenebilirdi. *Hürriyet* kelimesini dilimizden çıkarsaydık, *Hürriyet Kasidesi*’ni de imha etmiş olurduk. Üstelik hürriyet Arap lügatinde olmayan, Türkler tarafından Tanzimat sonrası ortaya atılmış bir sözdür.

İstiklâl, milletimizin sembolü olan bir kelimedir. Lügatten atıldığında sporcularımız bayrağımızı göndere çektirirken *İstiklâl*

Marşı'mızı okutma imkânından mahrum kalırlar. Şair, eserin adını İstiklâl Marşı koymuştur. Kimsenin bu ismi değiştirmeye hakkı olamaz. Bahis konusu olan kelimelerden *hürriyet* ve *milliyetin* iki, çok büyük ve önemli, gazetenin adı olduğunu hatırlamak yanlısın boyutunun nerelere varabileceğini göstermektedir. Bu takdirde anılan gazetelerin adları *bağımsızlık* ve *ulusalcılık* şeklinde değiştirilse bile bunlarda *hürriyet* ve *milliyetin* espirisini bulmak mümkün olamaz. *Hürriyet* kelimesi bünyesinde sadece bağımsızlık değil, *özgürlük* ve *demokrasi* anlamlarını da barındırmaktadır. *Bağımsızlık* sözü *hürriyete* göre daha yalın kalmaktadır. *Milliyet* kelimesine karşılık olan *ulusalcılık* sözü de şimdilik, cılız çağrışımlara sebep olmaktadır...

Yukarıda geçen kelimelerle ilgili deyim, özel isim ve kelime gruplarının bir kısmı şöyle sıralanabilir.

Devlet

bağımsız <i>devlet</i>	<i>devlet</i> idaresi	<i>devletin</i> şahsiyeti
basit <i>devlet</i>	<i>Devlet</i> İstatistik	<i>devletini</i> tepmek
başına <i>devlet</i> kuşu	Enstitüsü	<i>devletler</i> hukuku
konmak	<i>devlet</i> işleri	<i>devletler</i>
büyük <i>devletler</i>	<i>devlet</i> işletmeleri	konfederasyonu
demokratik <i>devlet</i>	<i>devlet</i> kapısı	<i>devletler</i> arası
<i>devlet</i> bakanlığı	<i>Devlet</i>	<i>devletlerin</i> eşitliği
<i>devlet</i> adamı	Konservatuarı	<i>devletlerin</i>
<i>Devlet</i> Ana	<i>devlet</i> kuşu	sınıflanması
<i>devlet</i> ayağına	<i>Devlet</i> Opera ve	<i>devletle</i> ştirme
gelmek	Balesi	<i>devletle</i> ştirilmek
<i>devlet</i> baba	<i>devlet</i> sırrı	<i>devletli</i>
<i>devlet</i> bankası	<i>devlet</i> sürmek	<i>devletsiz</i>
<i>devlet</i> başkanlığı	<i>devlet</i> şurası	<i>devletsiz</i> kelle
<i>devletçi</i>	<i>devlet</i> tacı	<i>devlet</i> ükbal ile
<i>devletçilik</i>	<i>devlet</i> tiyatrosu	egemen <i>devlet</i>
<i>Devlet</i> Demir	<i>devlet</i> ü ikbal	federal <i>devlet</i>
Yolları	<i>Devlet</i> Yatırım	küçük <i>devletler</i>
<i>devlet</i> dini	Bankası	monarşik <i>devlet</i>
<i>devlet</i> düşkünü	<i>devletçilik</i>	müstakil <i>devlet</i>
<i>devlet</i> emlâki	<i>devlete</i> konmak	ne <i>devlet</i>
<i>devlet</i> gemisi	<i>devlethane</i>	sahibidevlet
<i>devlet</i> güneşi	<i>devleti</i> âliosman	Üçüncü Dünya
<i>devlethane</i>	<i>devleti</i> başında ol-	<i>Devletleri</i>
<i>devlet</i> Hava Mey-	mak	Ya <i>devlet</i> başa ya
danları işletmesi	<i>devleti</i> dönmek	kuzgun leşe
<i>devleti</i> dönmek	<i>devletin</i> itibarı ve	
<i>devletiebetmüddet</i>	nüfuzu	

Hayat

askerlik *hayatı*
entelektüel *hayat*
gece *hayatı*
gündelik *hayat*
hayat adamı
hayat ağacı
hayat
ansiklopedisi
hayat arkadaşı
hayat bu
hayat bulmak
hayat dolu
hayat fıskırmak
hayat getirmek
hayat görüşü
hayat geçirmek
hayat güreşini tek başına kazanmak
hayat hakkı
hayat kadını
hayat kavgası
hayat memat meselesi
hayat mücadelesi
hayat pahalılığı
hayat seviyesinin yükselmesi
hayat sigortası
hayat suyu
hayat sürmek

hayat tecrübesi
hayat vermek
hayat yıldırım
hayat zorluğu
hayata atılmak
hayata gözlerini kapamak
hayata gözlerini yummak
hayata küsmek
hayata ağacı
*hayat*et
*hayatı*askeriye
*hayatı*beşer
*hayatı*cavidanî
*hayatı*hususî
*hayatı*insanî
hayatım
hayatı kaymak
*hayatı*maneviye
*hayatı*muhayyel
*hayatı*muhayyel
hayatın baharı
hayatına girmek
hayatından olmak
hayatından silmek
hayatını bir yola bağlamak
hayatını birine borçlu olmak

hayatını istikamete vermek
hayatını
kaydırmak
hayatını kazanmak
hayatını korumak
hayatını kurtarmak
hayatın kahrını çekmek
hayatın yükünü çekmek
hayatını yaşamak
hayatî
hayatıyat
hayatıyet
hayatıyla oynamak
hayatıyla ödemek
hayatıyyun
hayatta
hayatta olmak
hayy
ihya
kırık *hayatlar*
muhyi
mutlu *hayat*
özel *hayat*
yuhyi

Hürriyet

hür
hürriyetçi

hürriyetperver
hürriyetsiz

hürriyetsizlik

İstiklâl

İstiklâl Caddesi
istiklâlî
istikâl ilân etmek
istiklâlîni
kaybetmek

istiklâlîni
kazanmak
istiklâlîyet
istiklâl kavgası
istiklâl madalyası

İstiklâl
Mahkemeleri
İstiklâl Marşı
istiklâl mücadelesi
istiklâl savaşı

istiklâl sevdasına
düşmek

Ya *istiklâl* ya
ölüm.

Millet

erkek *milleti*
hâkimiyetmilliye
kadın *milleti*
köylü *milleti*
Kuvayımilliye
Kuvayımilliyeci
millet başı
milletihâkime
milletiislâm

milletimağlûbe
milletimahkûme
milletimahkûme
milletimesihiye
milletimuazzama
Millet Kütüphanesi
*millet*lerarası
*Millet*lerarası Para
Fonu

*Millet*ler Cemiyeti
Millet Meclisi
millet mektepleri
*millet*vekili
*millet*vekilliği Türk
milleti

Millî

millî birlik
Millî Cephe
millî cereyan
millîci
millî dil
millî edebiyat
millî eğitim
Millî Eğitim
Bakanlığı
Millî Eğitim
Gençlik Ve Spor
Bakanlığı
Millî Eğitim Şurası
millî ekonomi
millî forma
millî gelir
millî güvenlik
Millî Güvenlik
Konseyi
Millî Güvenlik
Kurulu
millî hâkimiyet
millî hareket
millî irade

Millî İstihbarat
Teşkilâtı
millî Kahraman
millî karşılaşma
millî kıyafet
millî kültür
Millî Kütüphane
millîleşme
millîleşmek
millîleşmek
millîlik
millî marş
Millî Mecmua
millî muhabbet
Millî Mücadele
Millî Müfrezeler
millî olmak
Millî Osmanlı
Operet Kumpanyası
Millî Osmanlı
Tiyatrosu
millî oyuncu
millî piyango
Millî Produktivite
Merkezi

Millî Reasürans
Türk AŞ
millî ruh
Millî Saraylar
Müdürlüğü
Millî Savunma
Bakanlığı
millî servet
millî sınırlar
millî şair
millî şuur
millî takım
Millî Temaşa
Heyeti
Millî Teminat Andı
Millî Tettebular
Mecmuası
millî varlık
millîyet
millîyetçi
millîyetçilik
*millîyet*perver
*millîyet*perverlik
millîyetsiz

Bu kelimeler hayatımızdan silinirse

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplansın gelsin

*Dönersem kahpeyim **millet** yolunda bir azîmetten*

Namık Kemal⁴

(Dünya bütün cefa sebeplerini toplayıp gelse de millet hesabına olan bir yoldan dönersem alçağım.)

*Ben ezelden beridir **hür** yaşadım, **hür** yaşarım,*

Hangi çulgın bana zincir vuracakmış şaşarım.

Mehmet Akif Ersoy⁵

***Hayata** beraber başladığımız*

Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir.

Cahit Sıtkı Tarancı⁶

***Millet** yoludur hak yoludur tuttuğumuz yol*

*Ey hak, yaşa, ey sevgili **millet**, yaşa... Var ol!*

Tevfik Fikret⁷

gibi beyitleri

*Fikri **hür**, vicdanı **hür**, irfanı **hür** bir şâirim*

Tevfik Fikret⁸

gibi mısraları

*Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk **istiklâlini**, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.*

Mustafa Kemal Atatürk⁹

gibi harika ifadeler öğrencilere anlatılamaz ve kazandırılmaz.

Dil, canlı bir varlıktır. Zaman zaman birtakım değişiklikler, kendi bünyesinden doğan çeşitli sebeplerle bazı gelişmeler gösterir. Bu

⁴ Namık Kemal, *Hürriyet Kasidesi*, **Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken-Söğüt Yay., İst. 1988, C. 8, s. 374.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *İstiklâl Marşı*, Safahat, On birinci Baskı, İnkılâp ve Aka Kit., İst. 1977, Safahat Dışında kalmış şiirler, s. 525.

⁶ Cahit Sıtkı Tarancı, **Otuz Beş Yaş**, On ikinci Basılış, Varlık Yay., İst. 1974, s. 153

⁷ Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste, Kırık Saz, Bütün Şiirleri: 2** (Şairin kendi el yazısı ile), Can Yay., İst. 1984, s. 380.

⁸ Ae. (Şairin kendi el yazısı ile), *Millet Şarkısı*, Can Yay., İst. 1984, s. 6.

⁹ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, TTK, Ank., 1989, s. 153

*değişiklikler ve gelişmeler ona, uzun tarihi boyunca, daima serpilerek ve zaman içinde akıp gelen bir manzara verirler. Bu yüzden dilin tarihinde birtakım merhaleler, bir takım gelişme safhaları göze çarpar. Fakat bütün bu değişiklikler ve gelişmeler dil kaideleri çerçevesinde cereyan ederler. Dile yeni kelimeler kazandırmak için dışarıdan yapılacak müdahalelerin de daima bu kaideler çerçevesinde olması gerekir. Kendi kanunlarına aykırı zorlamaları dil hiçbir zaman benimsemez. Canlı bir varlık olarak yapısı, fertlerin ve cemiyetlerin istedikleri şekilde karışmalarına müsait değildir. Onun fertlere ve cemiyetlere tâbi olmayan bir nizamı vardı. Bu nizamı meydana getiren şey kendi kanunları, kendi kaideleridir. Bu kaideler dışına çıkacak bir müdahale dile hiçbir şey kazandırmaz. Dil ancak kendi bünyesine uygun normal bir müdahaleyi kabul eder. Normal bir müdahale ise sadece dilin tabii gelişme yolunu açık tutmaktır. Yani dışardan dile, ancak, dilin tabii gelişmesini önleyen bir durum varsa müdahale edilmelidir... Çünkü dil kendi kanunları, kendi kaideleri içinde gelişen canlı bir varlıktır.*¹⁰

Sonuç

Hedef kitlemizi oluşturan çocuk ve gençlerimize kültürümüzü aktarmak, , kültürün göstergeleri olan kelimelerimizi kazandırmak ,Türkçeyi en iyi biçimde öğretmek istiyorsak her yaş grubuna hangi kelimeleri vermemiz gerektiğini de tespit etmeliyiz. Bu konuda Türk Dil Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler vakit geçirmeden iş birliği yapmalıdır.

KAYNAKLAR

- Cahit Sıtkı Tarancı, **Otuz Beş Yaş**, On ikinci Basılış, Varlık Yay., İst. 1974.
 Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, TTK, Ank., 1989.
 MEB, “Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı”, Tebliğler Dergisi, S:2098, 1981.
 Mehmet Akif Ersoy, İstiklâl Marşı, Safahat, On birinci Baskı, İnkılâp ve Aka Kit., İst. 1977, Safahat Dışında kalmış şiirler.
 Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İst. Üni. Ed. Fak. Yay., İst. 1962.
 Namık Kemal, **Hürriyet Kasidesi**, **Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken-Söğüt Yay., İst. 1988, C. 8.
 Necmettin Hacıeminoğlu, **Millî Eğitim Bakanlığının Dil Politikası**, **Türk Kültürü**, S. 42, Nisan 1996.
 Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, **Kırık Saz**, **Bütün Şiirleri: 2** (Şairin kendi

¹⁰ Muharrem Ergin, age., s. 3-4.

el yazısı ile), Can Yay., İst. 1984.